

Шиманова О. В.

Спортивна деонтологія

Лекція з навчальної дисципліни

«Етика і професійна етика»

для студентів спеціальності:

014.11 – «Середня освіта»

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

на засіданні кафедри

гуманітарних дисциплін

«31» серпня 2018 р. протокол № 1

Зав. кафедри _____ проф. О. А. Полянський

Тема 6. Спортивна деонтологія

1. Поняття деонтологічної етики

Деонтологічний підхід базується на визнанні обов'язку основною категорією моралі і застосовується в етиці спорту. В етичній теорії деонтологічний підхід був запропонований німецьким філософом І. Кантом. І. Кант вважав, що практичний розум відіграє провідну роль по відношенню до теоретичного. Цінність знань полягає в тому, що вони дають можливість людині стати людянішою і моральнішою.

Мораль – це внутрішній механізм прагнень людини, а не фактичні життєві спонукання. Мораль вимагає від людини чеснот і зобов'язує до доброчесності незалежно від людської природи і обставин. Для І. Канта моральність – це не спонтанне прагнення, а добровільне самопідпорядкування обов'язку. Встановивши принципів самоцінність і самостійність моральних принципів, мислитель основним поняттям в своїй етичній системі назвав автономну добру волю. За змістом ця воля є активною, дієвою і вимагає вчинків. Вона «мислиться як здатність визначати саму себе до здійснення вчинків згідно з уявленням про ті чи інші закони». Ця воля необхідна для функціонування морального закону, оскільки одного розуму буде недостатньо.

Кантівську автономію волю трактують як стан, коли індивід є вільним від різноманітних зовнішніх обмежень типу примусу, насильства, погроз і маніпуляцій. Дії індивіда є наслідком його самостійного вибору, вільного від зумовленості внутрішніми чинниками – некерованими бажаннями, пристрастями, упередженнями. У своєму виборі людина повинна керуватись власним розумом, що мислиться як відповідність універсальним принципам.

Поняття автономної доброї волі дозволяє обґрунтувати моральну автономію особистості і відповідальність за свої дії. Тобто індивід має робити не те, що він може, а те, що зобов'язаний. Якщо ж це не відбувається, то причину слід шукати не у зовнішніх обставинах, а в самій особистості, її недостатній волі.

І. Кант заперечував природність чи спонтанність доброї волі. Адже спонтанні моральні почуття людини (співчуття, уподобання, доброзичливість) можуть

вважатися моральними чеснотами після визначення їх моральним законом і контролю обов'язком. Тому природну схильність до добра не можна ототожнювати з доброю волею. Моральними є лише ті вчинки, що здійснені з обов'язку. Він протиставляє поняття схильності і обов'язку. Добро – це «добра воля», а воля – це бажання діяти згідно обов'язку. Моральне добро повинне підпорядковуватись обов'язку. Завдання виховання полягає в тому, щоб людина у прийнятті важливих рішень навчилася керуватись виключно велінням обов'язку, а не зовнішніми міркуваннями – вигодою, користю, кар'єрою.

I. Кант зазначає, що дуже важко визначити вчинок з почуття обов'язку у випадках, коли він з обов'язком погоджується, а індивід є схильним до нього. Мораль – це своєрідний місток від дотримання егоїстичного інтересу до усвідомлення обов'язку.

Моральний закон є об'єктивним принципом волі, який дається розумом і свідчить про його розумність. Він повинен бути самоочевидною основою поведінки для всіх. Проте людина не просто розумна істота, а недосконала розумна істота. А людська воля керується не лише розумом і уявленнями про закони, на неї також діють і самі закони. Її суб'єктивні принципи можуть бути необхідними, а можуть і найчастіше бувають випадковими. Тому моральний закон у випадку людської волі виступає як примус, як необхідність діяти всупереч тим багатоманітним суб'єктивним емпіричним впливам, які ця воля відчуває. Він набуває форми примусового повеління – імперативу.

Оскільки людина є слабкою і недосконалою істотою, то для неї моральний закон може мати лише силу примусу, імперативу. Імперативи – це формули відношення об'єктивного морального закону до недосконалої волі людини.

I. Кант поділив імперативи на гіпотетичні і категоричні. Гіпотетичні (умовні, відносні) імперативи вказують на те, що вчинок добрий в певному відношенні, для певної мети. В даному випадку вчинок оцінюється з точки зору його можливих наслідків. Категоричний імператив вказує на вчинки, які добрі самі по собі, об'єктивно без врахування наслідків, безвідносно до певної мети. Тобто людина повинна дотримуватись обов'язку, незважаючи на власні чи ситуаційні цілі, а її

поведінка повинна бути добродійною сама по собі. Категоричний імператив – це пряма вказівка належної поведінки, форма дії та принципів людської поведінки.

I. Кант запропонував декілька різних формул категоричного імперативу, кожна з яких доповнює одна одну, розкриваючи тим самим зміст морального обов'язку, єдиного для всіх. Перша формула категоричного імперативу міститься в «Критиці чистого розуму» і сформульована наступним чином «Чини так, щоб максима твоєї волі могла у той самий час мати силу принципу загального законодавства». Вона вказує на абсолютність і загальність моральних принципів.

Згідно другої формули категоричного імперативу людина повинна ставитись до себе і до оточуючих так, як цього вимагає від неї моральний закон. Керівним принципом моральної поведінки має бути повага до себе і охорона гідності оточуючих. Категоричний імператив у формулюванні I. Канта забороняє використання аморальних засобів заради будь-якої мети чи цілі, оскільки це б виправдовувало аморальні вчинки по відношенню до людей як засобів досягнення цілей.

Третя формула категоричного імперативу твердить, що «волю кожної розумної істоти слід розуміти як стверджувальні загальні закони». В цій формулі вказується відмінність категоричного імперативу від гіпотетичного.

I. Кант вважав, що суспільство, в якому визнається моральний закон, було б моральним лише за умови підпорядкування його членів категоричному імперативу.

2. Особливості спортивної деонтології

Термін «деонтологія» був запроваджений як розділ етики в 1834 р. англійським філософом-утилітаристом І. Бентамом. На сьогодні це поняття можна трактувати наступним чином:

- 1) деонтологія як етичні теорії, в яких поняття обов'язку є вихідним і головним у рефлексії над мораллю;
- 2) деонтологія як сукупність етичних засад, що регулюють обов'язки в тій чи іншій відокремленій сфері професійної діяльності;
- 3) деонтологія як специфічний тип орієнтації моральної свідомості, пов'язаний з етикою відповідальності.

Спортивна деонтологія досліджує взаємовідносини спортсмена і тренера, але також стосується і всіх інших зайнятих у спорті осіб, оскільки вони зобов'язані поводити себе у відповідності з вимогами спортивної діяльності.

Спортивна деонтологія визначає належне в поведінці в аспекті посадових обов'язків тренера, спортивного лікаря і т. п., розробляючи правила посадової поведінки, які в подальшому оформляються у відповідних інструкціях. На відміну від моральних правил, деонтологічні нормативи визначаються інструкціями і адміністративними наказами. Якщо загальна спортивна деонтологія вивчає спільні деонтологічні принципи для всіх видів спорту, то спеціальна – вивчає деонтологічні проблеми різних спортивних дисциплін, де враховуються особливості спеціальностей і у відповідності з цим формуються правила поведінки тренера.

3. Деонтологічні принципи в системі принципів спортивної підготовки

Принципи спортивної підготовки – один з ключових розділів теорії і методології фізичної культури і спорту. Модель принципів спортивної підготовки утворює динамічну систему принципів підготовки, яка є фундаментом системи підготовки в спорті.

1. Стратегічні принципи – це вихідний пункт для побудови і створення системи підготовки. Вони включають перспективні, багаторічні цілі; умови, в яких ці цілі реалізуються, формують системоутворюючий чинник, а також процес системи підготовки. Зрештою це утворює єдиний цілісний стратегічний алгоритм підготовки спортсменів.

1.1. Принцип спрямованості на вищі досягнення. Даний принцип є стратегічним системоутворюючим принципом, на основі якого будується система підготовки і з якого виходять всі інші принципи підготовки і їх послідовність.

1.2. Принцип цілісності системи підготовки – нерозривності, єдності всіх чинників підготовки. Тренування відбувається в певному середовищі, просторі і часі, відповідно, і навантаження різні. Це стосується змагальної діяльності.

1.3. Принцип побудови моделі системи підготовки відповідно до структури змагальної діяльності. Даний принцип – це конкретизація принципу спрямованості на вищі досягнення і шлях до конкретизації решти принципів. Глобальна стратегія – це досягнення найвищих спортивних результатів і постійне поліпшення цих

результатів. Конкретна стратегія – це досягнення конкретного спортивного результату.

1.4. Принцип індивідуалізації підготовки. Без визначення індивідуальних генотипових і фенотипових особливостей спортсмена не можуть будуватися і застосовуватися інші принципи. Принцип індивідуалізації в спорті вищих досягнень визначає така побудова тренувального процесу, педагогічних дій в багаторічній системі підготовки спортсменів і таке використання засобів методів і форм занять, які створюють умови для найвищого розвитку їх здатностей до діяльності, змагання, в умовах проведення престижних вітчизняних і міжнародних змагань.

1.5. Принцип поглибленої спеціалізації. Точне визначення індивідуальних особливостей спортсмена дозволяє:

- 1) визначити, яким видом спорту йому краще займатися;
- 2) якими шляхами досягати бажаного результату, виходячи з своїх індивідуальних даних.

2. Тактичні принципи. Після визначення стратегічних принципів підготовки можна переходити до застосування тактичних принципів підготовки, тобто до конкретизації системи і структур підготовки. Це завдання вирішують тактичні принципи підготовки.

2.1. Принцип єдності загальної і спеціальної підготовки – спеціальної спрямованості підготовки в цілому. Чим вищий рівень кваліфікації спортсмена, тим вищий рівень спеціальної спрямованості його підготовки, який, проте, поєднується із заняттями неспецифічними видами спорту, фізичною і іншою діяльністю. Це дозволяє досягати ефекту перемикання в цілях відновлення, відпочинку (фізичного і психічного), а також впливати на резервні системи організму, щоб потім використовувати резерв, що залишився.

2.2. Принцип безперервності процесу підготовки. Даний принцип означає постійні, регулярні, систематичні заняття, систематизовані і побудовані так, щоб вони постійно підвищували рівень підготовленості спортсмена по відношенню до головної мети підготовки – запланованому спортивному результату.

2.3. Принцип обґрунтованості збільшення навантажень і тенденції до максимальних навантажень – підготовленості до збільшення навантажень.

2.4. Принцип технологічності планування. Дотримання технології підготовки дозволяє уникнути «зламу» процесу системи підготовки. Щоб уникнути цього, необхідно постійно і систематично здійснювати і удосконалювати контроль за системою підготовки, проводити профілактику в необхідних напрямках.

3. Регулюючі принципи мають на меті налаштувати спортсмена і тренера на вирішення конкретних завдань і досягнення запланованої мети.

3.1. Принцип необхідного і максимально можливого рівня інформації. Чим вищий рівень інформації про всі процеси у всіх структурних одиницях підготовки, тим успішнішою буде підготовка в цілому. Модель системи підготовки в спорті – це модель адаптаційно-інформаційна.

3.2. Принцип оптимальності. Цей принцип дозволяє утримувати систему підготовки в стійкому стабільному стані, запобігати відхиленням, збоям, виходу за критичні межі, коли система перестає працювати. Мета використання даного принципу підготовки – забезпечення відповідності використання і дії кожного принципу, засобів і методів підготовки.

3.3. Принцип узгодженості. Мета даного принципу – забезпечити узгодженість і взаємодію всіх структурних одиниць підготовки.

3.4. Принцип додатковості. Використовується для забезпечення ефективного застосування досягнень з інших областей людської діяльності, на основі обліку закономірностей і взаємодії модельних характеристик кожної структурної одиниці підготовки, системи підготовки в цілому.

3.5. Принцип відносності. Необхідний для того щоб уміти врахувати, розрахувати і забезпечити точне співвідношення, точність застосування всіх принципів, структурних одиниць і чинників підготовки, виходячи з конкретних умов і по відношенню до досягнення конкретних цілей.

3.6. Принцип стійкого розвитку всієї функціональної системи підготовки. Стійкість системи спортивної підготовки полягає в її постійному розвитку, підвищенні її рівня по всім необхідним показникам. Цей розвиток відбувається тільки тоді, коли система стає нестабільною і невірноваженою, під впливом зовнішнього середовища.

На думку В. Джуня та В. Коваленка, основними принципами спортивної деонтології є наступні:

1. Принцип правдивості.
2. Принцип автономії особи.
3. Принцип гідності особи.
4. Принцип цілісності особи

Література

Основна

1. Бралатан В. П. Професійна етика: навч. посібник / В. П. Бралатан, І. В. Гуцаленко, Н. Г. Здирко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 251 с.
2. Джунь В. В. Принципи гідності особи в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя: Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 15–17.
3. Джунь В. В. Принципи справедливості в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя: Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 11. – С. 16–18.
4. Джунь В. В. Принципи цілісності в спортивній деонтології / Джунь В. В., Коваленко А. І. // Здоровий спосіб життя: Зб. наук. ст. – Львів, 2006. – Вип. 10. – С. 17–20.
5. Загальна декларація прав людини (10.12.1948) // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 93.
6. Карабут І. І. Етичні аспекти проблем сучасного спорту / Карабут І. І., Кружило Г. Г. // Спортивна наука України. – 2010. – № 2. – С. 105–115.
7. Коваленко А. І. До питання про етику спорту як прикладну дисципліну: спроба визначення предмета // Здоровий спосіб життя. – Л., 2004.
8. Лозовой В. О. Етика: навч. посіб. / В. О. Лозовой, М. І. Панов, О. А. Стасевська та ін.; за ред. проф. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 224 с.
9. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій: навч. посіб. / В. Малахов. – К.: Либідь, 2001. – 384 с.

10. Мовчан В. С. Етика: навч. посіб. / В. С. Мовчан. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 483 с.
11. Момот М. О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтепретація / М. О. Момот // Адвокат. – 2009. – № 3 (102). – С. 34–38.
12. Тофтул М. Г. Етика: навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 416 с.

Додаткова

1. Валюк О. Я. Наукові концепції моралі й моральності / О. Я. Валюк // Зб. наук. праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип. 7. – С. 75–86.
2. Воропай С. М. Спортсмен як проблема в олімпійському русі та підходи до її вирішення / Воропай С. М. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 9. – С. 21–25.
3. Гасюк Л. М. До проблеми визначення сутності поняття «професійна етика» / Л. М. Гасюк // Теоретичні питання освіти та виховання: Зб. наук. праць. – 2001. – Вип. 14. – С.100–102.
4. Гасюк Л. М. Етика в українському вимірі / Гасюк Л. М. // Вісник Черкаського державного університету: Психолого-педагогічні науки. – 2000. – Вип. 18. – С.23–28.
5. Гончаренко Є. В. Морально-етичні аспекти в спорті інвалідів / Гончаренко Є. В., Когут І. О. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фіз. виховання і спорту: Зб. наук. праць / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків: ХДАДМ (XXIII), 2007. – № 11. – С. 28–30.
6. Демків Т. В. Моральні пріоритети людського буття / Т. В. Демків // Наукові записки КУТЕП. Серія «Філософські науки». – 2011. – Вип. 9. – С. 297–306.
7. Дутчак М. В. Спорт для всіх у Фінляндії, Німеччині та Франції // Дутчак М. В. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 8. – С. 36–43.
8. Жуковський В. М. Проблема моральних цінностей в Українському суспільстві перехідного періоду / Жуковський В. М. // Наукові записки НАУКМА. – 2000. – Т. 18. – С. 80–82.

9. Іванов В. Ф. Журналістська етика : Підручник / Іванов В. Ф., Сердюк В. Є. – К.: Вища школа, 2007. – 231 с.
10. Качуровський Д. О. Про соціально-педагогічні проблеми сучасного спорту вищих досягнень [Електронний ресурс] / Качуровський Д. О. // Тези доповіді. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту і туризму в формуванні здоров'я людини», Класичний приватний університет, 15–16 жовтня 2010 р., Запоріжжя. – Режим доступу : <http://www.swimukraine.org.ua/?page=225&PHPSESSID=41e2f0d39cda83ca5fe6dbfa9958f92a>
11. Клічук А. В. Етичний аналіз справедливості як універсальної категорії міжіндивідних взаємин / А. В. Клічук // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». – 2010. – № 100. – С. 10–15.
12. Кричфалушій М. Загальнолюдські моральні цінності майбутніх спортивних педагогів / Михайло Кричфалушій // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. праць – 2009. – № 3. – С. 27–30.
13. Мазурик М. Онтологічний вимір етичних категорій добра і зла / Марія Мазурик // Вісник НУ «ЛП». Філософські науки. – 2010. – № 661. – С. 25–31.
14. Сердюк О. С. Деонтологічний підхід в етиці бізнесу / О. С. Сердюк // Totallogy - XXI. Постнекласичні дослідження. – 2004. – Вип. 11. – С. 290–301.
15. Тофтул М. Г. Проблема справедливості: етичний аспект / М. Г. Тофтул, Р. П. Шмат // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – № 31. – С. 3–5.
16. Bodasińska A. Moralny sport [Електронний ресурс] / Bodasińska Anna, Bodasiński Sławomir // Biblioteka lidera. – Режим доступу : http://www.lider.szs.pl/biblioteka/index.php?action=pokaz&dzial_id=4
17. Kaźmierczak A. Idea olimpizmu jako alternatywna koncepcja edukacyjno-wychowawcza / Arkadiusz Kaźmierczak // Humanistyczne aspekty rehabilitacji, turystyki, rekreacji i sportu. – Lwów–Poznań–Warszawa, 2010. – S. 5–10.
18. Misiuna B. Etyczne aspektysportu / Bohdan Misiuna, Alicja Przyłuska-Fischer. – Wydawnictwo AWF, 1993. – 155 s.

19. Nowocień J. Olimpizm i zasada fair play szansą wychowania w tolerancji [Електронний ресурс] / Jerzy Nowocień. – Режим доступу :http://euro2012.wcies.edu.pl/download/Olimpizm_i_zasada.pdf
20. Poźniak P. Zagrożenia we współczesnym sporcie [Електронний ресурс] / Piotr Poźniak // Internetowy Serwis Filozoficzny przy Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. – Режим доступу :
<http://www.diametros.iphils.uj.edu.pl/?l=1&p=lin3&m=105&ii=319>
21. Wysoczański R. Walka z dopingiem – bez alternatywy / Ryszard Wysoczański // Sport Wyczynowy. – 2002. – № 3–4. – S. 110–113.